

NOVICE

kmetijskih, rokodelnih in narodskih reči.

Odgovorni vrednik *Dr. Janez Bleiweis.*

Tečaj VIII.

V sredo 4. kimovca (septembra) 1850.

List 36.

Od rije in snetja v žitu — inod spridene detelje in otave.

Novice imajo na dve vprašanji naslednjiga dopisa „iz Moravske doline“ odgovoriti. Dopis se takole glasi:

Iz Moravske doline. Letašnja pomlad je pri nas dobro letnjo obetala, pa žalibog! de se je slabji, kakor smo se nadjali, obnesla. Deževnost in nevihte so nar bolj krive, de se nam je naše upanje poderlo. Beliga žita smo sicer dosti našeli, ali po primeri slame je le malo zernja. Zraven preobilne mokrote nam je rijà veliko škodovala. Kaj je nek vzrok te v naših krajih splošne nadloge, in ktero sredstvo bi utegnilo jo odverniti? Ljube Novice, povejte če kaj véste! Krompír létas tudi pri nas gnije, in je večidel prav droben. Bojimo se, de bi ta koristni in dobrotni sadež pri nas popolnoma ne poginil. — Kerme za živino smo obilno nakosili, pa senó po nizkih senožetih nam je voda večidel spridila. Detelja, posebno pa otava, je večidel také škodljiva, de, če je živina le kolikej žrè, se začne sliniti ali clo kozlati po nji. Od kod neki to pride, in ali mar kakšin pripomoček zoper to véste, drage Novice? Posebniga priporočevanja vredna je rudača (ali kakor pri nas pravijo amerikska) detelja, ktera se o s. Jakobu med ajdo seje in pomlad hitro zraste, ko še ni nikjer nič nakositi; kmetu pride prav na hvalo, ker je dobra za konjsko in govejo živino, pa tudi prešiči jo radi jedó, in jim dobro tekne. Ko je čas proso sejati, pa že vsa cvete, če jo je veliko, se za suho pokosí, de se lahko proso seje, ker na taki zemlji je veliko manj plevéla kakor na drugi in tudi prav lepo raste. Ajda in repa nam dozdej še dosti dobro kažete, de bi le vreme posihmal ugodno bilo. J. Lavrač.

Radi odgovorimo na ti vprašanji ter povémo, kar vémo. Začnemo

z rijó in snetljivcam v žitu.

Vzrokov, iz kterih ti dvé bolezni izvirate, ki ste si v bližni žlahti, je več — tedaj je treba, de od vsih govorimo, ker se po tem tudi pomočki ravnaajo. Povedati pa moramo, de skorej zastran nobene rastljinke bolezni ni toliko različnih misel kakor ravno pri ti, in de nikjer ne svetjejo kmetovavci toliko pomočkov, kakor pri ti, ktero so menili o poslednjih časih z različnimi namakami sémena (Beitzen), nar gotovši pregnati. Pa skušnje učé, de še tako hvaljene namake niso veliko prida.

Kar vzroke imenovanih bolezin vtíče, so po mnogih skušnjah gotovo tile:

1) močirna zemlja, deževno vreme in mo-

čava; 2) premočno frišno gnojenje, posebno s konjskim gnojem; 3) nezrelo ali slabo spravljeno séme, de ni bilo dobro posušeno (prezgodna žetev da nezrelo zerno in tako séme napravi drugo léto rijò in snetje; kadar se semensko zerno v mokrim kraju hrani, mokroto na se potegne in spridi cimo ali kal, de zerno plesniti začne; plesnivec pa obstoji iz samih grozno majčkinih gobic, ktere se vidijo le s povikšavnimi ogle-dali, in drugo léto osejano žito spridijo); 4) prepozna setev, po kateri žito naglo v klasje gré, pa močnih koreninic ne naredi; 5) nagle spremembe vremena.

Še več vzrokov dolžijo kmetovavci — pa gotovi so le ti, ki smo jih zdey imenovali.

Pomočki zoper rijò in snetljivca so po tem takim tile:

1) Zerno létas pridelano naj se nikdar ne seje, temuč séme naj bo saj eno léto staro (iz mladiga zernja, če je zemlja mokra, se naglo scimi peresce, koreninica pa zaostane — iz slabih koreninic pa tudi ni močnih bilk, ampak le bolj slabe in medle bilčice izrastejo, ktere so mnogim boleznim podveržene). Kmetje neke vasí so po snetljivcu veliko škodo več lét.terpeli, dokler jim ni nek moder mož svetoval, leto stariga zernja sejati.

2) Séme naj bo popolnoma zrelo, in ne na preveč gnojni zemlji pridelano.

3) Sémensko zernje naj se shrani na suhim kraju pa v neprevelicah kupih in večkrat naj se premeče.

4) Nikar naj se žitu preobilo ne gnojí, in če se že na ravno pognejeno njivo seje, naj bo gnoj saj do dobriga sognjit.

5) Na mokrih in vodenih njivah naj se globoko orje, bolj visoke brazde (ogoni) naj se napravijo; pod plug naj se nikar ne seje, temuč pod brano; ako se na taci njivah pod plug seje, pade zerno preveč na močavo ter napravi rijò in snetljivec.

6) Če je kmetovavcu moč zemljo popraviti, naj se pretežka zemlja nameša z apnam, apnjenim laporjem ali soldanam, ali s kako drugo lahko pešeno zemljo.

To so gotovi pomočki, ki jih ima kmetovavec v rokah; zoper slabo vreme ne zamoremo nič. Vse namake, naj bojo s pepélam, vgašenim apnam i. t. d. ne pomagajo nič, ako se ne skerbi za zdravo zrelo séme, in se njive ne gleštajo prav. Če se pa rijà in snetljivec seje, se tudi ni čuditi, de se rijà in snetljivec žanjeta.

Od spridene detelje in otave.

Detelja in otava se spridite posebno po močirnim vremenu, če se ne spravite prav suhe domú. Takí začnete naglo vreti, gnjiti, splesniti. Plesniti začne včasih detelja, ki je preveč gosta in košata, o deževnim vremenu na spodnjim perjiču še dokler na njivi stojí, če zrak in sonce ne morata prav do nju.

Taka spridena kerma je mende živini posebno za-

*) Ta detelja (po nemško Incarnatkleee) se večidel Laška detelja imenuje, zato ker jo na Laškim in v gorkih krajih Francoskiga nar bolj sejejo — in se le v gorki pešeni zemlji dobro obnaša. Vred.

volj plesnjivca škodljiva, ki želodec tako hudo prime, de jo iz sebe verže. Sreča je, de živina po nji scer kozlja, ker bi se druge bolezni vnele.

V mokrotnih létinah se tedaj večkrat od kozljanja sliši, in taka je bila tudi létas.

Tu ni družiga pomočka, kakor de se taka sirova spridena kerma živini ne daje, in de se skerbi, de se do dobrega presuši in preverže, de morebiti nar bolj velo plesnjivo perjiče odpade. Pobljša se mokrotno spravljeno senó tudi s postupanjem solí, česar smo v „Novicah“ že večkrat spomnili, in natanjko razložili, če je kdo v stanu, ta pomoček rabiti. —

Živini, ktera po taki kermi kozlja, naj se privoši, de kozlja, ker je to dobro za-njo. De si pa želodec pobljša, naj se ji da grenjke solí 4 lote, kalmeža 2 lota. To naj se v štupo naredí in na poliču vode živini noter vlije.

Ipavska bórja.

(Okrajšani popis g. Matija Vertovca iz slov. berila.)

Ipavsko dolíno so od nekđaj čislali raj krajske dežele. De bi se pa nje prebivavci vživajoči take rajске sladnosti ne prevzeli in posvetne minljivosti se spomnili, jih borja večkrat hladi. Drugim krajem so visoke gore za herbtam zaželjena bramba pred hudim vetrenim mrazam; če se sever od zadej va-nje vpira in vbiva, se mora razleteti in v visočinah pozgubiti; zato preksončni podgorjani od njega malo vedó. Ipavska dolína pa nima od zadej visoke gore, ktera bi vetrove ustavljala in odganjala, temuč visok svet, bi rekel velike ravnine ali planjave, ktere, še ravno nekoliko gerbaste, vender ne morejo vetrov odganjati, marveč, ko čez nje pridejo, čez rob Juljskih górov, velikrat z nezapopadljivo težo in nedopovedljivo močjo v dolíno deró, in to je borja.

Sever pride od polnočniga zemelniga tečaja; ko v Hamburgu zmerzlíno naznani, hití čez vse Nemško, zgrabi marsikteriga ponočniga pohajača za nos ali ušesa, zmala memo gredé mnogim devicam na šipe pomenjke njih nedolžnosti pa tudi minljivosti njih lepote, in se v 24 urah že oglasi v Ipavski dolini. Če najde tako hitro popotvaje za Ipavo na Gorenskíh oblake, iz kterih znabiti tudi že deží ali sneží, jih z mrazam stisne, de težej postanejo, in se, kot nar težej oblaki hudih vremen — — čez Nanos, ali gorni rob v dolíno s strašnim šumenjem in bučenjem valijo, in scer v podobi vidniga morja, ktero žuga dolíno naglama zaliti. Ali s kakoršno koli hitrostjo in močjo se oblaki doli valé, se vender vsi pri neki piki ali čerti — kjer je zrak bolj gorak — proti raztopí, kakor de bi jih s škarjami pristrigel, in tako zginejo in nevidni postanejo. Taki oblaki so vidljive znamnja borje; Ipavci jim pravijo zástava, po bližnjih Beneških krajih in po Jadranskim morju se po zástavi — ki je peroki z gladkimi lasmi na čelu zlo podobna — spozná, kdaj de je borja v Ipavi in tedej tudi pri Terstu.

Iz zástave praší po celi dolíni pri nar jasnejim in čistejim vremenu tanjka rosica, kakšenkrat pa tudi bolj dežuje. Ko je pa hud mraz, leté iz nje po vsi dolíni golomraznice, tisti izlični in grozno drobni sneg, ki najde vsako nar manjši luknjico ali razico, po kterih pride med zimske okna na hranjene cvetlice in v mnoge izbe in spavnice. Če pa iz zástave bolj sneží, pometa borja po več krajih dolíne sneg do čistiga, ga spravlja v zatišje, napravlja iz njega velike zamete, kteri se na cestah ne dajo nikakor skidati, dokler borja terpi. Večkrat se po tem takim primeri, de pri tihim deževnim ali snežnim vremenu v Idrii, v Černim verhu, v Logacu in Planini, imajo Ipavci pri čisto jasnim nebu strašno borjo, v Gorici pa tisti tanjki

in tihi nemški mraz, pred kterim je treba nos in ušesa zakrivati, de jih ne odgrizne. V tako bližnjih krajih, in ravno tisti dan tako različne vremena! — Na gornih robéh se ta sapa takó lomi, de iz kraja tihiga morajo ljudjé večkrat po vsih štirih preplazati rob, pod kterim borja strašno bučí. De pa pridejo v dolíno dostikrat gologlavi, je lahko verjeti.

Kjer je koli svet takó sozidan, kot za Ipavo, je tudi, in mora biti borja domá. Takó se meče borja iz Obkinj v Terst, takó verší iz Kavkaskih planjav na černo morje, de na njim vsako léto po več bark pogine; tako borjo imajo pod Genovo pri Nici, ravno takó na Nósu dobrega upa, ki dré iz nekih takó imenovanih tablinih gor i. t. d.

(Dalje sledí.)

Popotovanje skozi podzemeljske jame in votline v Planini in na Krasu.

(Konec.)

Gosp. Dr. Voigt priporočuje v imenovanih bukvicah, naj bi se podzemeljske jame na Krasu natanjko preiskale, de se zvé, kako so vstvarjene, kam peljejo, kakó in ktere podzemeljske vode po njih tekó i. t. d. Če ravno se železnica po njih ne bo peljati mógla, zna to preiskovanje vunder za marsikaj družiga dobro biti, posebno de se zvé podzemeljski tók Ljubljani in Reke. Iz tega znanja zna priti 1) de se bo zvedilo, kakó bi se Cerkníško in Ljubljansko močirje na suho djalo in veliko zemlje kmetijstvu pridobilo, ker je verjetno, de tudi Cerkníško močirje in jezero je s temi podzemeljskimi vodami v zvezi; 2) če se Reka spod zemlje vùn speljá in v Terst napotí, se bo Teržaško mesto s pitno vodo previdilo; 3) povodnji v Reški dolíni poleg št. Kocjana se bojo ubranile, ki pri hudim deževju tako nakipé, de iz reke 30 čevljev globoko jezero postane, in 4) bi se znali vodni mlini napraviti, kteri bi s pomočjo borje iz navertanih podzemeljskih jam vodo na dan spravljali, in takó Kras, kteri tolikšno pomanjkanje vode terpi, z vodo za pijačo in kmetijstvo previdevali.

Pred vsim pa je potreba natanjčniga preiskovanja podzemeljskih jam, ki jih je voda v več tavžent létih izvotlila in v kterih še nikdar noben človek ni bil.

Kar je gosp. Dr. Voigt želel, se je zdaj zgodilo.

Iz Dunaja je prišel slavni naravoslovec gosp. Dr. Adolf Schmidl, te podzemeljske čuda preiskat in je 10. dan pret. mesca v Planini svoje imenitno delo pričel. Ces. kralj. državna družba za zemeljno preiskovanje ga podpira v tem važnim naménu, posebno pa vodja je naprave žl. gosp. Haidinger. Po ti pomoči je gosp. Dr. Schmidl dobil iz Idrije 2 rudokopa in pa ravno tako zvedeniga kakor serčniga rudarja g. Rudolfa. Gosp. Obreza mu je pridružil še eniga mlinskiga hlapca, Jurja Jovkota, praviga korenjaka, kteriga g. Dr. zavolj njegove serčnosti dosti prehvaliti ne more. Šli so še nekteri drugi iz Planine ž njim v jamo — pa kmalo so se jim začele hlače tresti, ter so se vernili.

Previden s pomočniki, z baklami in tako imenovanim bengališkim ognjem, s čolničem, plavico, z lestvicami, vervmi, in mnogim drugim orodjem preiskuje slavni Dr. Schmidl že podzemeljske votline, in je, kakor je Ljubljanskemu in Dunajskemu časniku 26. dan p. m. oznanil, že 2400 sežnjev (klafter) delječ prišel.

Silno težavno je scer to popotovanje, pri kterim se zdaj po vodi in jezerih vozijo, zdej čez pečine plezajo — pa, kakor g. dohtar pravi, so neizrečeno veličanske. „Krajska dežela — pravi on — je zares dežela zemeljskih čud.“ „Kdo ve v Evropi — pravi dohtar dalje — za podzemeljsko jamo (Grotte), ktera